

STRATEGII DE STIMULARE A GÂNDIRII LATERALE ÎN INTERPRETAREA OPEREI LITERARE, INCLUSIV CDS-URILE

STRATEGIES TO STIMULATE LATERAL THINKING IN THE INTERPRETATION OF LITERARY WORK, INCLUDING CDS

Carmen STANCIU, profesor de limba și literatura română, gradul didactic I,
Școala Gimnazială „Explorator Teodor Gheorghe Negoită”
Sascut, județul Bacău, România
ORCHID: 0000-0002-0601-4250
geo.karmen@yahoo.com

Carmen STANCIU, teacher of Romanian language and literature, first degree,
“Explorator Teodor Gheorghe Negoită” Secondary School
Sascut, Bacău County, Romania

CZU: 37.01:821.135.1

DOI: 10.46727/c.v3.21-22-03-2024.p66-72

Abstract. The article focuses on the impact of strategies involving lateral thinking in interpreting the literary text, but also on the fact that the methods used do not achieve the desired impact if they are not accompanied by the necessary attitude, because a certain skill develops if we have a formal framework in which to put into practice specific tools. The most effective way to develop lateral thinking is to use as many tools as possible to achieve the same effect. Besides, if we apply more examples and more techniques, the student can come to understand, decipher any type of material and even adapt it to real situations. The whole process depends on the teacher, because he must practice it sustainably, not just as a possibility. Lateral thinking lessons include abstract terms in the explanations provided, but the most effective way to solve it is real involvement, and a stringent factor in stimulating lateral thinking is the way the mind works, which is correlated with the nature of the information received and the pace at which it is received.

Keywords: lateral thinking, optional/curriculum at school decision, methods, teachers, students.

Introducere

Gândirea presupune un proces psihic uman fundamental, fiind un factor determinant în formarea unui elev ce poate găsi soluții indiferent de dificultatea sarcinii și neținând cont de un anumit mod de rezolvare, ci focalizându-se pe rezolvare. De altfel, gândirea, fiind o abilitate, profesorul poate preda deprinderi specifice, urmărind dotarea elevilor cu instrumente eficiente pentru activitățile de gândit. În atingerea acestui demers, este nevoie de sarcini de lucru care să urmărească formarea gândirii și consecvența acestora, elevul neputând să-și dezvolte abilitatea de gândire, dacă nu are itemi care să urmărească acest lucru. De aici rezultă necesitatea unor cerințe care vizează gândirea laterală și intrarea într-o rutină a folosirii acestora de către elevi.

Gândirea laterală, fiind o „atitudine generală a minții” [1, p. 20], poate folosi anumite tehnici, care, predate într-un cadru formal, vor contribui la dezvoltarea unui obicei al gândirii laterale. Pentru a dezvolta acest tip de gândire, este mult mai bine dacă se fixează o perioadă în acest sens, nefiind recomandată introducerea inopinată. Nu este nevoie de cunoașterea detaliată a fiecărui proces, ci utilizarea gândirii laterale, deoarece putem dezvolta atitudinea laterală a minții prin practicarea atât a unei anumite tehnici, cât și a tuturor celor cunoscute.

Metodele nu ating impactul vizat dacă nu sunt însoțite de atitudinea necesară, deoarece o anumită abilitate se dezvoltă dacă avem la dispoziție un cadru formal, în care să punem în practică și instrumente specifice. Modalitatea cea mai eficientă de a dezvolta gândirea laterală este de a folosi cât mai multe instrumente care au rolul de a obține același efect.

Indiferent de importanța subiectului abordat, contează efectul acestuia, mai exact procesul, și nu produsul. Sistemul se comportă la fel, indiferent de subiectul tratat, eventual, putând fi bruiat de anumite emoții, care nu intervin decât când acel moment este important.

În cartea „Predarea gândirii creative”, Bill Lucas și Ellen Spencer menționează că „o multitudine de capacitate-inventivitate, curiozitate, colaborare și gândire critică, de exemplu, pot fi consolidate prin accesul la resurse adecvate, când elevii recunosc că acestea le sunt necesare, dar și prin procesul în care încearcă să își dea seama de ce instrument ar putea avea nevoie pentru a finaliza o sarcină. Pedagogia eficientă va cere întotdeauna ca profesorul să modeleze capacitățile pe care le consideră valoroase” [3, pp. 11-12].

Materiale vizuale în cercetările efectuate sunt cele mai precise, iar studierea acestora este mai ușoară. Totuși, deși imaginea este aceeași pentru toți, o putem procesa diferit, mai ales că nu avem parte de vreun înțeles ca în cazul cuvintelor, al descrierilor verbale.

Într-adevăr, pentru a stimula gândirea laterală, se pot aplica tehnici pornind de la trunchierea unor imagini până la imaginea integrală. Cu toate acestea, dacă aplicăm mai multe exemple, elevul poate ajunge să descifreze orice tip de material, nu doar unul vizual, și chiar să-l adapteze la situații reale. Întregul demers depinde de profesor, deoarece acesta trebuie să exerseze în mod susținut. În plus, gândirea laterală trebuie văzută ca o metodă de a oferi eficiență celei verticale prin adăugarea unui plus de creativitate.

Materialele pot fi vizuale, verbale, de tip problemă, sub formă de teme, conform celor menționate de Edward de Bono. Astfel, cercetătorul menționat prezintă, în cadrul materialului vizual, aranjarea progresivă a cartoarelor, imagini din ziare sau reviste, fotografii ce sunt folosite pentru a putea privi și prezenta o situație dată, desenarea unor scene realizate de elevi, se poate reprezenta material pentru toți ceilalți, nefiind importantă acuratețea lui, ci modul în care va fi privit de fiecare.

În cadrul materialului verbal, poate fi inclus orice material: scris, vorbit, înregistrat, luat din ziare sau reviste, realizat de profesor sau de elevi, din emisiuni sau din discursuri. Cel care vizează o problemă are în vedere toate tipurile: probleme globale ale omenirii, respectiv probleme deschise; probleme ce se referă la interacțiunile cotidiene directe, de la școală, ce vizează problemele de design sau probleme închise pentru care există deja soluții clare.

E bine să alcătuim un dosar cu materialele de studiu și să știm din timp pe care să le folosim, în funcție de perioadă, de tema abordată și de eficiența acestora. În acest sens, ar fi necesară colectarea de tăieturi din ziar, teme și idei oferite de elevi, fotografii, probleme.

Lecțiile ce vizează gândirea laterală includ în explicațiile oferite și termeni abstracți, dar cea mai eficientă modalitate de rezolvare este implicarea reală. Un factor stringent în stimularea gândirii laterale este modul în care funcționează mintea și am preciza comunicarea codificată și, în acest mod, în loc să transferăm informația necesară identificării, este suficient să transferăm numele codului ce funcționează ca un cuvânt declanșator cu rol în identificarea modului dorit. Comunicarea presupune transmiterea de informații, dar ar dura mult pentru acest lucru, așa că mult mai simplu ar fi dacă dintr-o propoziție ar înțelege ce are de făcut, nefiind necesară predarea unui număr de pagini. Pentru a putea fi efectuat acest proces, trebuie ca atât

emițătorul, cât și receptorii să cunoască „codul”. Prin urmare, nu oferim toată informația necesară, ci utilizăm doar numele codului ce poate fi un cuvânt declanșator.

De exemplu, titlul textului literar „Ion” de Liviu Rebreanu ar putea determina mai multe direcții de parcurs, subiecte de rezolvat: explicarea numelor personajelor participante la acțiune sau am putea adresa întrebări de genul: În ce texte identificăm tema iubirii? De altfel, dacă finalul textului privind acest sentiment este determinat de situații concrete, identificate și în realitate. O altă întrebare ar putea fi legată de conținutul textului: Îți amintești de scena în care...?

Se poate, deci, transfera o cantitate de informații doar printr-un titlu, respectiv printr-un cod sau chiar să identificăm mesaje fără ca ele să fi avut rolul acesta, deoarece mintea este un sistem ce generează modele. Acestea pot fi: înnăscute, incluse sau construite în acel moment. Cu toate acestea, mintea se află în corelație cu natura informațiilor primite și cu ritmul în care sunt recepționate.

În acest sens, metodologia aplicată în vederea stimulării gândirii laterale în formarea elevului-interpret al textului literar a vizat un număr impresionant de tehnici pe care le-am putut analiza treptat, cu tipuri diferite de materiale, deoarece am reușit să predau, pe parcursul cercetării, două opționale care vizează exact acest demers: „Elevul-interpret al textului literar” și „Rolul gândirii laterale în interpretarea textului literar”. Aceste opționale sunt avizate de Inspectoratul Școlar Județean din județul Bacău, România, desigur, urmărind criteriile de calitate: relevanța pentru susținerea și prezentarea cursului opțional, caracterul inovativ în raport cu programele de trunchi comun; contribuția opționalului la profilul de formare al absolventului, reflectată în competențele generale; corelarea activităților de învățare cu competențele specifice (activitățile de învățare, context și sarcini de lucru pentru formarea competențelor specifice), respectiv, toate cele din fișa proiectului din programa de opțional. De asemenea, s-a realizat analiza de nevoi care vizează interesele de învățare ale elevilor, oportunitățile educaționale și resursele unității de învățământ, specificul socio-economic și cultural local, iar toate acestea au demonstrat utilitatea opționalelor menționate mai sus în formarea și dezvoltarea procesului instructiv-educativ. În cadrul acestor CDȘ-uri, le-am prezentat, în primele ore, elevilor noțiunile de teorie literară specifice, apoi, pas cu pas, le-am oferit tainele gândirii laterale, prin aplicarea constantă a tehnicilor tematice privind itemii din manualele de limba și literatura română, de la editura Art, la clasele V-VIII, ce au fost adaptați și accentuați, astfel încât să-și formeze o gândire laterală.

Competențele vizate în cadrul opționalului „Elevul-interpret al textului literar” au fost:

1. Dezvoltarea capacității de receptare a operei literare;
2. Dezvoltarea capacității de exprimare artistică;
3. Utilizarea corectă a limbii române în producerea și receptarea mesajelor în diferite situații de comunicare;
4. Stimularea gândirii laterale și a profunzimii în interpretarea operei literare.

În acest sens, elevii au rezolvat exerciții de înțelegere, explicare și ilustrare a noțiunilor de teorie literară; exerciții de familiarizare cu specificul artistic al operelor literare; exerciții pentru dezvoltarea creativității și a gândirii laterale; exerciții de prezentare incompletă a unor imagini; exerciții de identificare a unor soluții la anumite situații din cadrul textelor literare; exerciții de identificare a unor personaje după anumite elemente-cheie sau de identificare a colegului din clasă după un desen sau o trăsătură ce îl definește și care poate fi completată cu alta până la

identificarea corectă; exerciții de prezentare, într-o altă lumină, a unui text, având în vedere informațiile știute deja.

Toate acestea vizează principiul central al gândirii laterale ce constă în faptul că orice mod de a privi o situație este doar unul din nenumăratele moduri posibile. Oare dacă am ajunge să observăm lucrurile în acest fel, nu am pune în mișcare mai multe în sistemul educațional și nu numai?

Tot din necesitatea de a avea o continuitate în procesul gândirii laterale, vin și teoriile susținute, în „Gândirea laterală și scrisul creativ”, de Vasile Flueraș, în care se abordează ideea de predare a gândirii ca materie de studiu, pornind și de la faptul că „gândirea reprezintă procesul psihic uman fundamental, de calitate ei depinzând calitatea viitorului nostru” [2, p. 66].

În plus, în cadrul opționalului „Rolul gândirii laterale în interpretarea textului literar”, am urmărit următoarele competențe:

1. Receptarea și interpretarea corectă a mesajului în funcție de condițiile comunicării;
2. Aplicarea cunoștințelor specifice gândirii laterale în interpretarea textelor literare și a realității înconjurătoare;
3. Performarea capacității de a redacta diverse tipuri de compuneri, urmărind anumite elemente-cheie de stimulare a gândirii laterale;
4. Dezvoltarea capacității de a construi linii de argumentare diferite, prin diverse tehnici specifice gândirii laterale, adaptate itemilor propuși spre rezolvare.

În plus, asemenea opționalului de mai sus, se aplică un set de exerciții care au în vedere același demers, și anume interpretarea textului literar prin strategii diverse care se focalizează pe gândirea laterală. Prin urmare, în toate activitățile desfășurate în cadrul opționalului „Rolul gândirii laterale în interpretarea textului literar”, se va pune accent pe demersul didactic de tip formativ și performativ, care presupune implicare și interacțiune în rezolvarea sarcinilor de lucru.

Pentru construirea competențelor prevăzute, se propun activități educaționale interactive, practic-aplicative, care să utilizeze:

- strategii didactice care să pună accent pe consolidarea continuă a capacităților și deprinderilor atitudinale, pe abordări flexibile, contextualizate, pe parcursuri diferențiate și individualizate de instruire și educare;
- metode active, integrativ-participative: conversația în perechi, lectura imaginii, învățarea problematizată, învățarea prin cooperare, jocul de rol, jocul didactic, filmulețe, RED-uri etc;
- strategii didactice care să permită alternarea formelor de activitate (frontală, individuală, pe perechi, în grupuri mici sau cu întreaga clasă);
- metode și tehnici de gândire laterală.

Edward de Bono menționează că activitățile în grup pot forma și dezvolta deprinderi ale gândirii laterale, având un rol extrem de important în interpretarea operei literare. În acest sens, aș începe cu *Mozaicul* sau *jigsaw*, care este metoda *grupurilor interdependente*, ce presupune îmbinarea învățării individuale cu învățarea în echipă, având un caracter formativ. Am aplicat-o în cadrul *dirijării învățării*, respectiv în cadrul *realizării sensului*, într-o lecție de însușire de noi cunoștințe a textului narativ literar „Oracolul” de Mircea Cărtărescu.

S-au alcătuit grupuri de câte 4-5 elevi, fiecare având un număr. Am împărțit informațiile legate de textul suport în mai multe părți, corespunzătoare numărului de elevi din fiecare grup. S-au alcătuit grupurile *expert*, în sensul că elevii cu nr. 1 au format un grup, nr.2 un alt grup ș.a.m.d. Fiecare grup de *experti* a avut sarcina de a studia o anumită parte din informații, de a o discuta, de a o înțelege cât mai bine pentru ca ulterior să o explice colegilor și să stabilească strategia de predare. Astfel, grupul 1 a avut ca sarcină: „Precizați definiția textului narativ literar și identificați timpul și spațiul acțiunii”, grupul 2: „Precizați momentele subiectului”, grupul 3: „Menționați instanțele narațiunii (naratorul și personajele)”, iar grupul 4: „Recunoașteți modurile de expunere, limbajul, procedeul de legare a secvențelor narrative”. În etapa finală, s-a revenit la grupul inițial și s-a predat conținutul. S-a expus în fața clasei rezolvarea sarcinilor, iar colegii care nu au înțeles au adresat întrebări. Am intervenit ori de câte ori a fost necesar.

Explozia stelară este o metodă modernă ce are rolul de a implica cât mai multe idei oferite de elevi, noțiuni despre tema abordată, fără un spirit critic. Urmărește stimularea creativității, fiind o modalitate de relaxare a copiilor și se bazează pe formularea de întrebări pentru rezolvarea de noi probleme și noi descoperiri. Am utilizat-o de mai multe ori atât la începutul lecției, pentru captarea atenției, cât mai ales la final, pentru a fixa. De exemplu, la textul descriptiv literar în versuri „Iarna” de Vasile Alecsandri, le-am solicitat copiilor la începutul lecției: „Menționați toate cuvintele la care vă gândiți, ce au legătură cu termenul *iarnă*”, eu scriind în mijloc „Iarna”. Astfel, au scris: fulgi, alb, sănii, frig, zăpadă, gheață, Crăciun, cadouri, derdeluș, copii fericiți, haine groase etc. Apoi, la finalul lecției, le-am solicitat: „Scoateți cuvintele ce țin de câmpul lexical al iernii și care se regăsesc în textul suport”, scriind din nou cuvântul în mijloc. Copiii au identificat: zăpadă, troiene, fulgii, roi de fluturi albi, gheață, ninge, zale argintie, alb, fantasme albe, ninsoare, sanie.

Metoda minicazurilor este o tehnică prin care elevii identifică și prezintă situații pozitive sau negative după ce identifică o situație problemă. Apoi compară diferite situații reale și descoperă alternative de rezolvare. În aplicarea acestei metode, le-am prezentat copiilor pe fișă următorul enunț: „Află că vei fi ascultat la limba și literatura română și nu te simți pregătit.” Apoi, adresez întrebarea: „Ce ai face în această situație?” Această situație-problemă am prezentat-o la lecția în care s-a predat „Prietenul meu” de Ioana Pârvulescu. Copiii ar fi trebuit să identifice ei o situație-problemă, dar pe aceasta le-am solicitat-o eu. Cinci copii au răspuns că se învoiesc de la ora respectivă, șapte au precizat că se apucă de învățat, iar opt că s-ar descurca, deoarece le place limba și literatura română. Apoi le-am solicitat să identifice ei o situație-problemă, văzând cum s-a procedat și majoritatea au identificat prezența cățelului ca fiind o situație-problemă, răspunzând la întrebarea: „Ce aș face dacă m-ar prinde doamna profesoară cu un cățel la oră?”

Voi exemplifica în continuare și câteva tehnici specifice gândirii laterale pe care le-am aplicat în cadrul celor două opționale. De exemplu, la textul narativ literar în proză „Oracolul” de Mircea Cărtărescu, le-am oferit copiilor o fișă: „Porniți de la ipoteza că un prieten/o prietenă ar avea nevoie de ajutorul tău, dar nu îl cere. De altfel, nici nu știe că i te consideri prietenul lui/prietena ei. Ce faci? Îi acorzi ajutorul, chiar dacă te-ar putea refuza? Apoi, menționați și dacă vouă v-ar plăcea acest gest și de ce.” Copiii vor avea de precizat răspunsul în 10-15 rânduri. Această tehnică intră în „generare de alternative prin formulare de ipoteze.”

Am aplicat și tehnica răsturnării lucrurilor cu susul în jos, astfel inversând conștient relațiile. În acest sens, le-am solicitat copiilor să prezinte textul narativ literar „D-I Goe...” de

I.L. Caragiale într-o altă lumină, una pozitivă, indiferent de inversarea rolurilor. În textul „D-I Goe...” de I.L. Caragiale, unii copii au văzut un tânăr pe nume Goe, care se întoarce de la București după terminarea studiilor superioare tocmai pentru a le face o vizită celor trei dame. Alții au văzut cele trei cucoane în ipostaza unor fete care erau susținute de un bunic pe nume Goe și care le oferea acestora o educație aleasă.

Am aplicat și tehnica „Generării de alternative prin amplificarea complexității unui model” în mai multe fișe aplicate. Unul dintre itemi a fost: „Alcătuieți propoziții cu termenul *școală*”. Au obținut astfel enunțul: Școala este utilă. Apoi administrați structura „cunoștințe de bază”. Zece copii au realizat enunțul „Școala este utilă că ne oferă cunoștințe de bază”. Șase copii au scris că „școala este utilă și învățăm cunoștințe de bază”. Patru copii au scris: „Școala este utilă, iar noi studiem cunoștințe de bază”. Și am tot adăugat cuvinte până am făcut un enunț mai lung.

Le-am solicitat să urmeze aceiași pași și cu termenul „copil”. Trei au spus: „Copilul se joacă.” Patru au spus: „Copilul este mic.” Șase copii au spus: „Copilul este la școală.” Alți șapte au precizat: „Copilul aleargă”. Apoi, le-am solicitat să completeze fiecare enunțul formulat cu expresia „zâmbet larg”. S-au descurcat și îmi tot cereau alte și alte cuvinte, plăcându-le foarte mult.

De asemenea, o altă sarcină vizează transcrierea pe un poster a planului simplu și afișarea produsului, respectiv: „Transcrieți pe un poster planul simplu pe care l-ați realizat și afișați produsul”. Ulterior se solicită: „Comparați planurile simple și discutați diferențele”, ceea ce implică tot o gândire laterală. În continuare, la lecția în care se urmărește textul nonliterar se solicită: „Precizați asemănările și diferențele dintre trei imagini oferite”. Faptul că se solicită opinia în legătură cu un subiect de actualitate, adică urmărindu-se construirea de argumente, este un plus pentru formarea și dezvoltarea gândirii laterale în rândul elevilor. Menționăm că unii itemi, în funcție de complexitatea lor, de gradul de înțelegere al elevilor, de timpul necesar rezolvării de către fiecare copil, s-au desfășurat pe câte 2-3 ore, iar alții într-o oră.

În ceea ce privește sprijinul ce trebuie acordat elevilor spre a depăși blocajele inerente identificate în interpretarea unui text, în încurajarea permanentă a lor spre a găsi soluții variate, în funcție de problema ivită, în scăparea de teama de a nu greși, toate acestea țin tot de gândirea laterală și reprezintă temeuri ale necesității gândirii laterale în învățământul actual.

De asemenea, prin metodele adecvate, prin tehnici diverse puse în practică, gândirea laterală, fiind o atitudine și o deprindere a minții, neputând fi învățată și aplicată atunci când ai nevoie, ci constant, cum este și aplicată în cadrul celor două CDS-uri. În acest fel, elevii vor putea fi direcționați spre acest mod pozitiv de gândire. Vor găsi astfel diverse căi de a observa lucrurile, modalități în care pot aborda o situație aparent fără ieșire, respectiv de interpretare a unui operă literare, utilizând moduri alternative ce nu au legătură cu logica, dar pentru acest lucru trebuie încurajați și susținuți.

De altfel, din cercetările întreprinse de specialiști, dar identificate și de mine, s-a constatat că, printr-o abordare deschisă față de ideile inovatoare, ce pot fi stimulate prin tehnici diverse, se va ajunge la soluții corecte și eficiente.

În plus, elevul își poate dezvolta latura creativă și încrederea în propriile idei, dacă trece prin filtrul unui dascăl, care este deschis și care apelează la tot arsenalul de metode, procedee și mijloace didactice pe care le consideră eficiente în acest sens.

În contextul în care se vorbește tot mai mult despre o școală a viitorului, predarea gândirii în școală, așa cum sugera și Edward de Bono, devine mai mult decât necesară. Or, o gândire bună este esențială pentru a rezolva probleme, pentru a lua decizii, pentru a face față schimbărilor – toate fiind importante pentru supraviețuire și pentru succes în lumea de azi”, spune prof. dr. Constantin Șchiopu [4, p.25].

Prin urmare, elevul și-ar putea dezvolta gândirea, astfel devenind un „interpret” al operei literare, dacă profesorii, specialiștii, ar contribui în acest sens prin metode, tehnici adecvate, prin studierea și analiza factorilor ce conduc la un rezultat pozitiv, iar printre demersurile necesare ar fi introducerea gândirii laterale ca materie de studiu, un prim pas putând fi făcut printr-un curriculum la decizia școlii.

BIBLIOGRAFIE

1. DE BONO, Edward. *Gândirea laterală*, București: Curtea Veche, 2018.
2. FLUERAȘ, Vasile. *Gândirea laterală și scrisul creativ*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2008.
3. LUCAS, Bill și SPENCER, Ellen. *Predarea Gândirii Creative*. București: Ed. Didactică Publishing House, 2000.
4. ȘCHIOPU, Constantin. *Opera literară: receptare și interpretare*. Chișinău, 2022.